

**მრავალგზისობის გამოხატვის საშუალებანი გურამ დოჩანაშვილის
თხზულებათა ენაში**
(„სამოსელი პირველის“ მიხედვით)

ფილაშვილი ელენე

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თელავი

<https://doi.org/10.52340/idw.2021.512>

გურამ დოჩანაშვილმა, აზრისა და სიტყვის დიდოსტატმა მკვეთრად გამორჩეული, განსხვავებული სტილით სიცოცხლეშივე მიიქცია საზოგადოების ყურადღება. მისი ღვაწლი ქართული სალიტერატურო ენის განვითარებაში უმთავრესად განპირობებულია მისი თხზულებათა ენის მჭიდრო კავშირით ხალხურ სასაუბრო ენასთან. გურამ დოჩანაშვილის თხზულებათა ენაში ცალკე სამყაროს ქმნის ზმნა-შემასმენელი. დაკვირვება ცხადყოფს, რომ მწერლის ენას ახასიათებს ზმნა-შემასმენელთა განსაკუთრებული სიჭარბით გამოყენება, რომელსაც ხშირად მრავალგზისობის სემანტიკით ტვირთავს. ქართული ზმნა-შემასმენლის სემანტიკურ-ფუნქციური შესაძლებლობანი მწერალთან უსაზღვროა.

საერთოდ „მოქმედების მრავალგზისობის გამოხატვა ქართული ზმნის ერთ-ერთი არსებითი დამახასიათებელი ნიშანია“ (გოგოლაშვილი, 2011. 340).

მრავალგზისობა, როგორც სემანტიკური კატეგორია გურამ დოჩანაშვილის თხზულებათა ენაში მეტად საინტერესოა, იგი გადმოცემულია როგორც ზმნის მწკრივის ფორმებით, ისე ცალკეული სიტყვებითა და ნაწილაკებით. ზოგჯერ კი მწერალი მრავალგზისობის გამოსახატავად მიმართავს აღწერით წარმოებას.

გურამ დოჩანაშვილის თხზულებათა ენაში მრავალგზისობა გამოიხატება სხვადასხვა ლექსიკური ერთეულებით:

მუდამ: „კარგი ადამიანი **მუდამ გვიბლაღდა** და მომავალშიც გავგახარებს; ქალაქთან მუდამ მდინარე ჩადის“; „**მუდამ დასცქეროდა** ვიღაც - ვისაც უყვარდა“;

ხშირად: „გვეგვე აკვანში იწვა და **ხშირ-ხშირად** და ღრმად **სუნთქავდა**“; „მამასთან **ხშირად დაიარებოდნენ** ყმები“; „ზღვა **ხშირად იცვლიდა** ფერს, ხან მწვანე იყო, ხან მუქი ლურჯი“; „ქალი **ხშირად ტიროდა**“; „**ხშირად** შემოიარეთ ხოლმე ჩვენთან, **ხშირად**, სენიორ დუილიო“;

ათასჯერ: „ერთხელ ლოდი რომ ასწია, **ათასჯერ** მეტი გამოსასყიდი მოძრაობა **გააკეთა** და ახლა ეყოფა მუშაობა“; „**ათასჯერ** მაინც **ჩავაჭედე** შუბი იმ ჯირკში და როცა აცახცახებული იარაღი ჰაერში **გაიტრუნებოდა**, წვალეებით **ამოვადრობდი ხოლმე** და **ვგრძნობდი** ატკივებული კუნთების მიღმა, სისხლში როგორ მემატებოდა ძალა“;

ექვსჯერ: „დიდმა საათმა ნაზად ჩამოჰკრა **ექვსჯერ**“;

შვიდჯერ: „ამათზე **შვიდჯერ** უარესი ხალხი **ბუნაგობს**“;

ოთხი ათას რვაასჯერ: **ოთხი ათას რვაასჯერ** იდღეგრძელეთ, ჰალე“;

უთვალავჯერ: „და ყოველივე ხომ **უთვალავჯერ** მეორდებოდა“;

ბევრჯერ: „ისე კი, **ბევრჯერ** გადარჩენილხარ, ჩვენი ურემიც **ბევრჯერ** გადამიტარებია მკერდზე“;

სამგზის: „ჯვალოს ტომარა სახეზე **სამგზის** შემოახვია“;

ხანდახან: „**ხანდახან** უზომოდ მოწყენილი უმცროსი ძმა **შემოივლიდა** ყანაში და ჩრდილში წვებოდა“; „სუსტად გაიჭრიალებდა ღობე და **ხანდახან** ძილგამკრთალი მწერიც **ახმიანდებოდა**“; „**ხანდახან** ყვირილი და ჭურჭლის მტვრევა **ატყდებოდა**“;

წამდაუწუმ: „ვიწრო ორღობეში სწრაფად მიმავალი ბიბო **წამდაუწუმ** ფერხდებოდა“;

[დედაკაცი] ღვინით გაამაყებულ და ძალიან გაჭიმულ გვეგვეს **წამდაუწუმ** თვალით **ზომავდა**;
„ბიჭი ლაპარაკისას ხელებს ამპარტავნად შლიდა, ტუჩებს **წამდაუწუმ** ენით **ილოკავდა**“;
„წამდაუწუმ იცინოდა ტულიო, თავს უკან გადაიგდებდა და გემრიელად ხარხარებდა“;

ყოველდღე: „ქალი **ყოველდღე შოულობდა** იმდენს, შიმშილით რომ არ დახოცილიყვნენ“;
ყოველდღე, როცა დედის რომელიმე დავალებას პირნათლად **შეასრულებდა**, გახარებული **ბრუნდებოდა** შინ“; „ის კი ყოველდღე ღამინდელ ჯავრს უმცროს ძმაზე იყრიდა“; **ყოველდღე** მთელი ძალით **ურტყამდა** და ხელისგულები რომ ასტკივდა, მერე, წაქეულებს, წიხლებით **სცემდა**, მშვიდად, გულგრილად, ჯიბეებში ხელებჩაწყობილი“;

რამდენჯერმე: „კაცი შეაქცერდა, რამდენჯერმე ნელა, საყვედურით **დაიქნია** თავი და წავიდა“; „იმანაც **რამდენჯერმე დააპირა** წამოდგომა, მაგრამ გადაიფიქრა“; **„რამდენჯერმე** ძალით **დაამთქნარა**, ეგება ძილი მორეოდა, მაგრამ არაფერი გამოუვიდა“;

ერთხანს: „ლტოლვილი **ერთხანს** მაღიანად **ილუკმებოდა**, მერე თუნგს წაავლო ხელი“;
„ერთხანს **უაზროდ შესცქეროდა**, მერე“ უცებ გაბრაზდა“; „გვეგვეს მიუბრუნდა და **ერთხანს** თვალებში **უყურა**, მერე ანიშნა, მომყვიო, და თოხნას შეუდგა“; „მამა **ერთხანს** ნაღვლიანად **შესცქეროდა**“;

დიდხანს: „მამა მრგვალ ბუხართან იჯდა და, თვალებდახუჭული, **დიდხანს ფიქრობდა**“;

ერთხელ კიდევ: „ეზოში ჩასვლა ეზარებოდა, **ერთხელ კიდევ გადაიხედა** და ბიბო დაინახა“ „საიმედოდ ჩარაზული კარი **ერთხელ კიდევ შეამოწმა** და, ფარნით ხელში, კედელს მიუახლოვდა“;

ხოლმე: „ბაღჩაში საზამთროს რომ გადააწყობდა, მიმოიხედავდა და, თუ არავინ იყო, დანას ტარამდე **ჩაარჭობდა ხოლმე**“; „სოფლის განაპირას, ტბაში **დაცურავდა ხოლმე**“; „საჭირო სიტყვებს **დაემებდა ხოლმე გვეგვე**“.

გურამ დოჩანაშვილის თხზულებათა ენაში ყველა ტიპის კონსტრუქციაში (როგორც პარატაქსულ, ისე ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში) მრავალგზისობის გამოსახატავად ძირითადად გამოიყენება **უწყვეტლისა** და **ხოლმეობითის** მწკრივები, **აწმყო** და **ზოგჯერ მყოფადი**, გარკვეულ კონტექსტში **| თურმეობითი** და **წყვეტილი**, იშვიათად **აწმყოს კავშირებითი**.

ზმნა-შემასმენლის ორგანული წარმოების შემთხვევაში მრავალგზისობა გამოხატულია **უწყვეტლისა** და **ხოლმეობითის** მწკრივებით. მათ შორის ასპექტური დაპირისპირება ქმნის განსხვავებას, კერძოდ: უწყვეტლის მწკრივით უსრული ასპექტის გამომხატველი მრავალგზისი მოქმედებაა გადმოცემული, ხოლმეობითით - სრული.

ხოლმეობითი (ხოლმეობითობა) თავისთავად გულისხმობს მრავალგზისობას. სწორედ ამიტომ, ეს მწკრივი ფუნქციურად გამოხატავს მრავალგზის მოქმედებას:

„ვინმე რამე ცუდ საქმეს რომ **ჩაიდენდა**, პატარა, მცირე საყვედურით **შეაქცერდებოდა ხოლმე**“.

„განსაკუთრებით ის უხაროდა დიდ ხეს რომ **წააქცევდა ხოლმე**“;

„ასე წვალებით დაშორებული ხელისგულები ისევ ტკაცუნით **შეეჯახებოდნენ** ერთმანეთს“,

„ბაღჩაში საზამთროს რომ **გადააწყდებოდა**, მიმოიხედავდა და, თუ არავინ იყო დანას ტარამდე **ჩაარჭობდა ხოლმე**“;

„ტულიო ტკბილი საუბრით ხშირად **შეარეგებდა ხოლმე** წაჩხუბებულ ცოლ-ქმარს, ან დამას, დედა-შვილს და...“ .

უწყვეტლის მწკრივის ფორმა მოქმედების პროცესს უწყვეტად წარმოგვიდგენს, მისი სემანტიკა ბუნებრივად იგუებს მრავალგზისობას, ამიტომაც ის ისევეა მრავალგზისობის გამომხატველი, როგორც ხომლეობითი, მას ზიგჯერ თან ახლავს მრავალგზისობის გამომხატველი ლექსიკური საშუალებებიც, რაც მის ფუნქციას კიდევ უფრო გამოკვეთს და აძლიერებს:

„**სამგზის** გალახული... კმაკოყილი ცილიო ეშმაკურად **ნაბავდა** თვალებს“;

„**სამგზის** გამარჯვებული, გაამაყებული, ზემოდან **დასცქეროდა** ყველას“;

„ახლა **ყოველთვის**, **მუდამ მახსენდებოდა**, რომ ჩემი ლომი ნამდვილად იყო სადღაც“;

„მჩხავანა ბავშვს ქალები თავს **დასტრიალებდნენ**“.

I თურმეობითი - ამ მწკრივის ძირითადი დრო წარსულია, პარატაქსულსა და ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციებში შესწევს უნარი გამოხატოს თითქმის ყველა დრო, **I თურმეობითი** მრავალგზისობა, ანუ განმეორებადი მოქმედება გადმოიცემა აღწერითად ლექსიკური საშუალებებით:

„მე ხშირად **მინახავს** ისინი ერთად“;

„**ბევრჯერ გვინახავს** იგი განრისხებული“;

„მოსამსახურესავით აგზავნიდა აქეთიქით, **ბევრჯერ წამოურტყამს** თავში“.

ცნობილია, რომ **აწმყოს მწკრივი** კარგავს კონკრეტული დროის გაგებას და გამოხატავს ისეთ მოქმედებას, რომელიც შეძლება პერიოდულად განმეორდეს, მწერლის ენაში აწმყოს მწკრივს აქვს ე.წ. „ზოგადი აწმყოს“ მნიშვნელობა, შესაბამისად, მისთვის უცხო არ აღმოჩნდა მრავალგზისობის გამოხატვა, აწმყოს მწკრივს ზოგჯერ ახლავს „ხოლმე“ ნაწილაკი ან რომელიმე მრავალგზისობის გამომხატველი ლექსიკური ერთეული:

„ვისი ფიქრი და ოცნება **მუდამ** თავს **ევლება** ჩვენი მიტოვებული ქალაქის ხალხს“;

„**მუდამ** მორიდებული ღიმილით **მიყურებს**“;

„დიდ შარავზაზე **მუდამ დადიან**“;

„ალბათ, **ხშირად იჭერს**, მწერებით ცოცხლობს“;

„თითქმის ყველგან, აი, თუნდაც ლამაზ ქალაქში, **წამდაუწუმ** მაგას **გაიძახიან**“;

„ზოგიერთი მტაცებელი მცენარე **შეუხედავია**, ვიწრო ფოთლები ცისკენ თავწაწვდილი გველების ჯოგს **მიუგავს**“;

მყოფადი - დროის მიხედვით მომავალია, მაგრამ ზოგჯერ წარსულში მომხდარი განმეორებული მოქმედების გამოსახატავად გამოიყენება. პარატაქსულ კონსტრუქციაში უმრავლეს შემთხვევაში თხრობითი კილოს მატარებელია, ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში კი თხრობითიც შეიძლება იყოს და ბრძანებითიც. ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის მთავარ წინადადებაში ხან თხრობითია, ხან ბრძანებითი, დამოკიდებულში კი ყოველთვის თხრობითი კილოს მნიშვნელობისაა. ზოგჯერ მყოფადის მწკრივს აქვს ე.წ. „ზოგადი აწმყოს“ მნიშვნელობა. ზმნისწინანი ფორმა ზოგჯერ ხოლმეს გაგების მქონეა:

„პატარა ხანს შორიახლოს **უტიალებს**, მერე კი, მოხიბლული, მსუბუქად **ჩამოჯდება** ფოთოლზე“;

„**ხანდახან** მგონია, არავინ მიყურებს - მეთქი და უეცრად მაინც **შევტრიალდები**“;

„სულ სხვანაირი თვალებით და რომ **გაიცინებს**, ორივე ლოყაზე პაწაწინა, სასაცილოდ შეკვეცილი ფოსოები **უჩნდება**“;

წყვეტილი - საზოგადოდ გამოხატავს სრულ ასპექტსა და ერთგზის მოქმედებას, თუმცა ლექსიკური ერთეულებით აღწერითად გადმოგვცემს მრავალგზისობას:

„**რამდენჯერმე** ძალით **დაამთქნარა**, ეგება ძილი მორეოდა, მაგრამ არაფერი გამოუვიდა“;

„კაცი შეაცქერდა, **რამდენჯერმე** ნელა, საყვედურით **დაიქნია** თავი და წავიდა“;

„ეზოში ჩასვლა ეზარებოდა, **ერთხელ კიდევ გადაიხედა** და ბიბო დაინახა, ჭიშკართან მიმავალი“;

„**კედლიან-იატაკიანა** ფილებით მოჭედილ ოთახში, მარტოდმარტომ, საიმედოდ ჩარაზული კარი **ერთხელ კიდევ შეამოწმა** და და ფარნით ხელში კედელს მიუახლოვდა“;

„**კუნთების დაჭიმვისას ერთხანს** უმიზეზოდ **გაბრაზდა** კიდევ“.

გურამ დოჩანაშვილის თხზულებათა ენაში დადასტურდა ლექსიკური საშუალებების დახმარებით გამწვანებითი, მრავალგზისი მოქმედების გამოხატვა **აწმყოს კავშირებითის** მწკრივის ფორმით, რაც ძალზედ იშვიათია:

„ასე **ხშირად არ უნდა ახსენებდე** ჩემს სახელს, იქნებ არ მინდა, ამოდენა უცხო ხალხში ყველამ გიგოს ჩემი სახელწოდება“.

ცალკე გამოსაყოფია მრავალგზისობის გადმოცემა სტატიკური ზმნის საშუალებით; საერთოდ, სტატიკური, დროში გაყინული ზმნა-შემასმენლები „მოქმედებას ერთ ვითარებაში წარმოადგენს“ (შანიძე, 1980.313), სტატიკური ზმნა-შემასმენელი ნამყოს გამოსახატავად იყენებს ნამყო წყვეტილის ფორმას, რომელსაც შინაარსი ნამყო უწყვეტლისა აქვს. გურამ დოჩანაშვილის თხზულებათა ენაში ლექსიკური ერთეულის გამოყენებით ან ხოლმე ნაწილაკის დამატებით

სტატიკური ზმნა-შემასმენელი ზოგჯერ გადმოსცემს მრავალგზისობას:

„პატარაობისას დიდხანს იდგა ხოლმე იქ“;

„სანამ გავიდოდა, ერთხანს უძრავად იდგა, კედელზე კი მისი წაგრძელებული კუთხესთან თითქოს გადატეხილი ხელი ბარბაცებდა, კვარის სუსტ ციმციმს აყოლილი, მაგრამ თავად მტკიცე, დაჭიმული მარჯვენით ეკავა კვარი და რაღაცას ფიქრობდა“;

„მერე კი დიდხანს ზურგმექცევით იდგა ტახტთან, მძიმედ შემოტრიალდებოდა, სამოსლისაკენ დაიხრებოდა, გაშლილ ხელისგულს ნაზად დაადებდა დიდ ამეთვისტოს და სხვა ყველაფერს კი უცნაურად შექცქერდებოდა“.

გურამ დოჩანაშვილის თხზულებათა ენაში იძებნება ისეთი შემთხვევები, როცა მრავალგზისობა ზმნა-შემასმენელის გამეორებითაა გამოხატული:

„ხის ქერქი კი მზეზე ეგდო, ეგდო და გამოხმა“;

„წადი, წადი, ოლონდ... ვინმესთან არ დაგცდეს“;

„წადი, წადი, პირზე წყალი შეისხი!“;

„წვიმდა, წვიმდა! მსხვილი წვეთები ათრთოლებდნენ მტვერჩამორეცხილ ფოთლებს...“

მრავალგზისობის ფორმები გვხვდება არა მარტო პარატაქსული კონსტრუქციის, არამედ ჰიპოტაქსური კონსტრუქციის წინადადების კომპონენტებში, როგორც მთავარში, ისე დამოკიდებულში. უხვად დასტურდება დროის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადების შემცველ ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში:

„სლამობით ბრუნდებოდა შინ, როცა სახლებისა და ხეების წაგრძელებული ჩრდილი თვალნათლივ ბაცდებოდა“;

„ზღვა ხშირად იცვლიდა ფერს, ხან მწვანე იყო, ხან მუქი ლურჯი, ხანდახან კი, როცა ძალიან ღელავდა, ყვითლად იმღვრებოდა და ელვა იგრიხებოდა ცაში, უზარმაზარი ტალღები მუქარით მოგორავდნენ, ხმელეთზე კი, გრიგალის ატეხისთანავე, მრისხანედ წამოიმართებოდა სამუმი და ეს უშველებელი საზარელი სვეტი მწივანა სიმღერით დალაჯებდა ნაპირზე“;

„და როცა ქონგურს მიაღწევდა, ზედ კედლის თავზე ამაყად გაიმართებოდა და მერე ხტებოდა“;

„როცა მთელი დღე სირბილსა და ორლობებში ჯოხის ცხენის ჭენებაში გაივლიდა, ანდა ტბიდან მობრუნებული, სველ თმაზე დაუდევრად ჩამოიფხატავდა ქუდს, როცა კოჭლი ყმა მოუხეშავი ხელით ნაზად, მოფერებით ჩამოჰხანდა დაკაწრულ ფეხებს, ექვსი წლის ბიჭი პურის დიდ ლუკმას მოშიებული იტენიდა პირში და უცნაური გარდატეხა შიმშილსაც კი ავიწყებდა“;

„ძალიან თუ შეშინდებოდა, იდაყვსქვემოთ და ნეკნებზე გაყინული ნემსები დაეძგერებოდა და ახლაც ასე მოუვიდა“;

„...გრიგალი რომ მიწყნარდებოდა, ლტოლვილს მთელი სხეული დაკაწრული ჰქონდა და სისხლი სდიოდა“.

ამრიგად, გურამ დოჩანაშვილის თხზულებათა ენის ერთ-ერთი ნიშანდობლიობაა ზმნა-შემასმენელთა ხშირი გამოყენება, მოქმედების პროცესის დინამიური თხრობა, რომელიც ხშირად მრავალგზისობის სემანტიკითა დატვირთული. მწერალთან მრავალგზისობა გამოხატება როგორც ლექსიკური საშუალებებით (ხშირად, მუდამ, ათასჯერ, ბევრჯერ, რამდენჯერმე...), ისე კონკრეტული მწკრივის ფორმით (აწმყო, უწყვეტელი, ხოლმეობითი...). სწორედ ეს ყოველივე ცხადყოფს ქართული ზმნა-შემასმენლის ფუნქციურ-სემანტიკურ დიდ შესაძლებლობებს.

გურამ დოჩანაშვილის თხზილებათა ენაში ლექსიკურ საშუალებათა დახმარებით გამოხატული მრავალგზისობის საერთო სურათი ასეთია:

	ლექსიკური ერთეული	რაოდენობა
	მუდამ	56

	ხშირად	28
	ათასჯერ	3
	ექვსჯერ	3
	შვიდჯერ	1
	ოთხი ათას რვაასჯერ	1
	უთვალავჯერ	1
	ბევრჯერ	5
	სამგზის	4
	ორგზის	1
0		
1	ხანხადან	117
2	წამდაუწუმ	21
3	ყოველდღე	10
4	რამდენჯერმე	6
5	დიდხანს	49
6	ერთხანს	106
7	ერთხელ კიდეც	2
8	ხოლმე	121
	სულ -535	

ლიტერატურა:

1. გოგოლაშვილი გ. (2011) - თანამედროვე ქართული ენის მორფოლოგია I. სალიტერატურო ენა, არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი, შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდი, თბილისი.

2. კვაჭაძე ლ. (1996) - თანამედროვე ქართული ენის სინტაქსი, გამომცემლობა „რუბიკონი“, თბილისი.
3. კვაჭაძე ლ. (1981) - ქართული ენა, ნაწილი I, გამომცემლობა „განათლება“ თბილისი.
4. ფეიქრიშვილი ჟ. (1996) - ქართული ენის სინტაქსი, სააქციო საზოგადოება „სტამბის“ საგამომცემლო ცენტრი, ქუთაისი.
5. ფეიქრიშვილი ჟ. (2010) - ქართული ენის მოროლოგია, ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, ქუთაისი.
6. შანიძე აკ. (1980) - ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი.

საანალიზო წყარო

1. გურამ დოჩანაშვილი - „სამოსელი პირველი“ გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბ, 2011 წ.

Means of Frequency Expression in Guram Dochanashvili's Works (based on „The First Garment“)

Pilashvili Elene

Iakob Gogebashvili Telavi State University, Telavi

Abstract

The article deals with One of the features of the language of Guram Dochanashvili's works is the frequent use of verbs, Dynamic narration of the action process, Which is often loaded with the semantics of multiplicity. Multiplicity with the writer is expressed both through lexical means (Often, OIways, A thousand times, Many times, Several times, Everyday, Tsamdautsum ...), So in the form of a specific sequence (Present, Continuous, Iterative...). All this reveals the great functional-semantic possibilities of the Georgian verb-listener.

Observation reveals that the writer's language is characterized by a particularly abundant use of verb-listeners, often burdened with the semantics of multiplicity. The semantic-functional possibilities of the Georgian verb-listener are limitless with the writer.

Means of Frequency as a semantic category is very interesting in the language of Guram Dochanashvili's works. It is expressed both in verb forms and in separate words and particles. Sometimes the writer even uses descriptive production to express multiplicity.

Means of Frequency are found not only in the para-parasitic construct but also in the hypotaxic construct components of the sentence, both in the main and in the dependent. It is also abundantly proved in the hypotaxic construction containing the time-dependent sentence.

საკვანძო სიტყვები: მრავალგზისობა, ლექსიკური საშუალებები, მწკრივი, ნაწილაკი „ხოლმე“, სემანტიკა.

Keywords: Frequency, Lexical Means, Row, Particle Sometimes, Semantics.